

Beoordelen, een begripsbepaling

I

Dit hoofdstuk gaat over de begrippen toetsen en beoordelen en wat dat betekent voor competentiegericht onderwijs. Beoordelen is in het competentiegerichte leren een ijkpunt voor een student: aan de hand van tussentijdse beoordelingen en toetsen kan zij bepalen wat zij beheerst en nog moet ontwikkelen.

Omdat beoordelen zo belangrijk is, moet dat zo veel mogelijk volgens vaste patronen en regels gebeuren. Een student moet van tevoren weten wat er beoordeeld wordt, hoe er beoordeeld wordt en om wat voor soort beoordeling het gaat, zodat de student zich optimaal kan voorbereiden.

1.1 Wat is de relatie tussen competentiegericht leren en competentiegericht toetsen en beoordelen?

Het middelbaar beroepsonderwijs (mbo) werkt sinds 2005 met kwalificatiedossiers. In een kwalificatiedossier staat per opleiding beschreven welke kerntaken, werkprocessen en competenties een bekwaam beroepsbeoefenaar moet beheersen. De inhoud van de kwalificatiedossiers is door opleidingen en het praktijkveld samen bepaald.

De kwalificatiedossiers in het hele mbo zijn op dezelfde manier geformuleerd, of dit nu de bouw, horeca of gezondheidszorg is.

Competenties zijn samengesteld uit vaardigheden (kunnen), kennis (kennen), inzicht (begrijpen), houding (waaronder motivatie) en persoonlijke eigenschappen (waaronder karakter). Een ander woord voor competentie is bekwaamheid. Ook competenties zijn in het hele mbo op gelijke wijze geformuleerd (zie bijlage 1, Mbo-competenties).

Het hangt af van de kwalificatie (het beroep) hoe de competentie wordt 'ingekleurd'. Voor de kwalificatie Schipper binnenvaart

heeft dezelfde competentie D ‘aandacht en begrip tonen’ een ander gewicht dan voor de Verzorgende (beide niveau 3).

Competentiegericht onderwijs (CGO) is erop gericht om kerntaken, werkprocessen en competenties te ontwikkelen, zoals ze beschreven staan in de kwalificatiedossiers.

Uitgangspunten voor competentiegericht onderwijs zijn:

- 1 Beroepsvaardigheden staan centraal; de student laat de beroepsvaardigheden in de reële werksituatie (context) zien.
- 2 Afstemming: de inhoud van het onderwijs wordt in samenspraak met school en praktijk ontwikkeld. Deze afstemming zorgt voor actueel en relevant onderwijs. Bij de beoordeling hebben het werkveld en de school een gelijkwaardige rol. Vaak wordt er gesproken over ‘de driehoek student-school-praktijk’. Met school wordt de studieloopbaanbegeleider / stagedocent bedoeld. Met praktijk de werkbegeleider of praktijkopleider.
- 3 Werken vanuit het geheel (de beroepspraktijk) naar de delen (het specifieke werkveld en daarbinnen specifieke situaties);
- 4 Toepassen van kennis in verschillende situaties (de zogenaamde transfer), van school naar praktijk en ook tussen verschillende praktijksituaties.
- 5 Leren leren: er is aandacht voor de wijze waarop de student leert. Doel is om tot reflectie te komen over het eigen handelen op school en in de beroepspraktijk.
- 6 Verantwoordelijkheid: een student wordt steeds meer verantwoordelijk voor haar eigen leerproces. Zij is regisseur van haar eigen leerproces. De mate van zelfsturing is afhankelijk van het niveau en het vermogen van de student en de fase van de opleiding.

Deze uitgangspunten komen samen in competentiegerichte toetsen. Mensen uit het onderwijs weten: ‘als je het onderwijs wilt veranderen, moet je beginnen met de examens te veranderen’ (Klarus & Creemers, 2006, *Bekwaamheid op de proef gesteld*, p. 143). Studenten laten zich sturen door wat er in toetsen gevraagd wordt. Als deze competentiegericht zijn, dwingt het de opleiding om de weg naar de toetsen (namelijk het onderwijs) ook competentiegericht in te richten.

De beroepspraktijk speelt bij alle uitgangspunten een belangrijke rol. Studenten kunnen immers op de werkvloer het beste laten

zien dat ze de competenties beheersen. In stage (voor de BOL-student) en werk (voor de BBL-student) kan de student laten zien dat zij competent is. Het is daarom vanzelfsprekend dat de praktijk een belangrijke rol heeft gekregen bij het opleiden en vervolgens bij het toetsen en beoordelen. Collega's uit de praktijk zien immers hoe de student werkt en kunnen als beste beoordelen of zij de competenties beheerst.

1.2 Wat is het verschil tussen toetsen en beoordelen?

TOETSEN

Volgens het woordenboek is toetsen 'uitzoeken of iemand voldoet aan bepaalde voorwaarden'. Toetsen gaat verder dan kennis toetsen. Toetsen is een werkwoord: de student maakt een toets, de docent zoekt uit of de student voldoet. Daarnaast is toetsen een algemeen woord dat een grote verzameling van toetsvormen omvat (zoals een kennistoets, praktijkopdracht of een project-presentatie).

Toetsing gaat ook over alle stappen die gezet worden in het toetsproces. Beoordelen is daar één van de vele stappen. In dit proces zijn er zeven stappen te onderscheiden:

- 1 vaststellen van het doel;
- 2 de constructie van de toets;
- 3 de vaststelling van de toets;
- 4 de afname en uitvoering van de toets;
- 5 het nakijken en beoordelen van de toets;
- 6 de toetsanalyse en de becijfering;
- 7 de evaluatie.

Competentiegerichte toetsvormen worden verder uitgelegd in paragraaf 2.3.

BEOORDELEN

Volgens het woordenboek betekent beoordelen 'tot een oordeel komen oftewel tot een mening komen'. Met andere woorden: beoordelen is meten, nagaan in hoeverre iemand in iets gevorderd is.

Competenties beoordelen is het uitspreken van een waardeoordeel. De beoordelaar stelt vast of een student beschikt over de juiste competenties als 'starter'. Tegelijkertijd weegt hij mee of een student zich kan ontwikkelen tot 'gevorderde' en vervolgens

tot een ‘competente student’ (beginnend beroepsbeoefenaar). In tabel 1.1 is een voorbeeld uitgewerkt waarin deze drie niveaus duidelijk worden.

Tabel 1.1 Fasen van competentieontwikkeling tijdens de praktijkopleiding		
Starter	Gevorderde	Competente
Ik weet wat een zorgleefplan is, maar heb er nog niet mee gewerkt	Ik kan een zorgleefplan voor een cliënt maken	Ik kan zorgleefplannen maken voor verschillende cliënten en evalueren met mijn cliënten
Ik observeer dat een cliënt een hulpvraag heeft, maar ik weet niet wat ik ermee moet	Ik kan de hulpvraag van een cliënt inventariseren en doorgeven aan mijn collega/leidinggevende	Ik kan relevante informatie over de hulpvraag van de cliënt bespreken in het multidisciplinaire team

In de praktijk van het competentiegerichte onderwijs kijken beoordelaars naar de volgende aspecten: het kennen, kunnen, inzicht, de houding en persoonseigenschappen.

Het is niet altijd mogelijk om al het kennen en kunnen te beoordelen in de praktijk. Een deel van de theorie en vaardigheden kan beoordeeld worden op school. Voorbeelden zijn casusopdrachten en simulaties.

Voordat een student kan laten zien dat zij een competentie beheerst, zal zij zich tijdens haar leerproces moeten bekwamen in kennen, kunnen, inzicht, houding en persoonseigenschappen en laten zien dat zij op haar eigen handelen kan reflecteren. Toetsvormen waarin reflectie een rol speelt komen terug in paragraaf 2.2. en 2.3.

Bij beoordelen in competentiegericht onderwijs kun je beter spreken van ontwikkelingsgerichte beoordelingen en kwalificerende beoordelingen:

- ontwikkelingsgericht beoordeling: er wordt vastgesteld waar een student staat in haar leerproces; de competenties die nodig zijn om het vak te beheersen zijn tenslotte ontwikkelbaar;
- kwalificerende beoordeling: er wordt vastgesteld of een student competent is.

Kenmerken van een ontwikkelingsgerichte beoordeling zijn:

- de beoordelaar geeft feedback op de ontwikkeling van de student;
- de student geeft aan waar zij mee bezig is;
- de student is betrokken bij de beoordeling.

Kenmerken van een kwalificerende beoordeling zijn:

- de beoordelaar geeft aan de hand van vastgestelde criteria een oordeel in de vorm van een cijfer, goed/fout of geslaagd/gezakt;
- de beoordelaar beoordeelt het totaal van kennis, kunde, houding en reflectie en komt tot een totaaloordeel;
- er is geen inbreng van een student;
- het sluit een onderdeel af (een periode, een jaar of de hele opleiding).

1.3 Wat zijn de stappen in het kwalificerende beoordelingsproces?

Het kwalificerende beoordelingsproces kan worden onderverdeeld in zes stappen (Wacker-methode, bron: LBA-Assessmentmethode) en wordt altijd uitgevoerd door meerdere assessoren.

- 1 Waarnemen
- 2 Aantekeningen maken
- 3 Classificeren
- 4 Kwantificeren
- 5 Evalueren
- 6 Rapporteren.

De eerste 2 stappen worden uitgevoerd tijdens de opdracht, de overige stappen vinden plaats na afloop van de opdracht. Wacker wordt ook wel ‘wakker’ genoemd en vervoegd tot werkwoord: ‘wakkeren’. De c van classificeren wordt dan vervangen door een k (klassificeren.)

UITLEG STAPPEN BIJ KWALIFICEREND BEOORDELEN

Waarnemen: Bij waarnemen gaat het vooral om het observeren van en luisteren naar de student. Je let specifiek op waarneembare gedragingen die passen bij de competentie.

Aantekeningen maken: Je maakt aantekeningen van dat wat je waarneemt. Het is belangrijk om de aantekeningen in steek-

woorden te noteren, omdat je anders de kans loopt te veel bezig te zijn met het maken van aantekeningen en te weinig kunt zien. **Classificeren:** Je plaatst het waargenomen gedrag in beoordelingschalen. Dit doe je niet tijdens de uitvoering van de opdracht, omdat het steeds moeten kiezen en zoeken van de juiste plaats in de beoordelingsschalen te veel de aandacht van de observatie zou afleiden.

Kwantificeren: Je geeft per schaal een kwantitatieve beoordeling door bijvoorbeeld een 1, 2, 3, 4 of 5 te omcirkelen. Je gebruikt hierbij de gemaakte aantekeningen. De 'norm' is opgenomen in de omschrijvingen, de moeilijkheidsgraad en het niveau van de opdracht.

Evalueren: Je bespreekt met de andere assessor de verschillende waarnemingen en hoe de schalen ingevuld zijn. Je komt daarbij in onderling overleg tot een waardering.

Rapporteren: De assessoren schrijven voor elke student een rapport met de kwantitatieve beoordelingen en per competentie de belangrijkste waarnemingen. Ook geef je een eindbeoordeling over de competenties die aan de orde zijn (de uitgevoerde opdracht).

Je bespreekt het rapport met de student. Je vertelt de student per opdracht de resultaten en licht deze toe. De student heeft geen invloed op het eindoordeel. Er is immers sprake van een kwalificerende beoordeling.

Nota bene

Bij een ontwikkelingsgerichte beoordeling kun je ook de Wacker-methode gebruiken, maar zul je het evalueren vooral invullen met de student tijdens een reflectiegesprek. Bij de rapportage geef je dan aan wat de student nog moet leren/verbeteren.

Een checklist voor de beoordelaar bij de Wacker-methode vind je in bijlage 2.

1.4 Wat beoordeel je?

Allereerst is het belangrijk om te weten dat er in het competentiegericht onderwijs twee aspecten worden beoordeeld, namelijk (1) de ontwikkeling (proces) en (2) het resultaat (product). De student kan een ontwikkelingsgerichte beoordeling gebruiken

om zicht te krijgen op haar ontwikkeling van beginnende beroepsbeoefenaar tot een competente beroepsbeoefenaar. Je beoordeelt een competentie op kennis (kennen), vaardigheden (kunnen), inzicht, houding en persoonseigenschappen (zijn en willen).

DE ONTWIKKELINGSGERICHTE BEOORDELING

Bij een ontwikkelingsgerichte beoordeling stel je als beoordelaar samen met een student vast in welke mate zij haar doelen heeft bereikt en kijk je samen met een student naar de voortgang van het leerproces. Dit is een cyclisch proces en hierin zijn de volgende stappen te onderscheiden:

- 1 Welke doelen moeten gehaald worden?
- 2 Welk resultaat moet het opleveren?
- 3 Hoe wordt de bewijslast geleverd?
- 4 Hoe stel je vast of de gestelde doelen behaald zijn?

Wat beoordeel je in de praktijk bij een ontwikkelingsgerichte beoordeling?

- Je gaat na wat het kennisniveau is, je stelt dus vast wat een student minimaal moet weten en hoever de student hierin is. Dit kom je te weten door te vragen welke voorbereiding (theorie- of vaardigheidstoetsen) de student al gedaan heeft en welk cijfer zij heeft gekregen.
- Je beoordeelt of een student een handeling kan uitvoeren, je stelt dus vast wat een student moet kunnen en je kijkt dus wat er nog verbeterd kan worden om de handeling helemaal goed uit te voeren. Bijvoorbeeld door te kijken of de student weet wat er nodig is om een handeling uit te voeren.
- Je kijkt of de student zich een handeling al eigen gemaakt heeft oftewel of zij de handeling bij verschillende cliënten of in verschillende situaties kan uitvoeren (transfer).

Voorbeeld

Voorlezen aan een gezond kind op een basisschool is wat anders dan voorlezen aan een autistisch kind op een medisch kinderdagverblijf (kwalificatie Onderwijsassistent).

DE KWALIFICERENDE BEOORDELING

Voordat een student beoordeeld kan worden zal zij over voldoende kennis en vaardigheden moeten beschikken om succes-

vol een competentie te beheersen. Daarbij moet zij laten zien dat zij op de juiste manier weet om te gaan met de cliënt en kennis heeft opgedaan door lessen te volgen op school en door het lezen van vakliteratuur, door vaardigheden te oefenen in een praktijklokaal en door losse praktijkopdrachten uit te voeren in de beroepspraktijk.

Op school wordt de kennis getoetst, de vaardigheid voorbereid en in de praktijk wordt de vaardigheid geoefend en getoetst. Als de student heeft laten zien dat zij voldoende vaardig is en alle kennis beheerst rondom een kerntaak, dan pas kan zij in de beroepspraktijk, de omgeving waar de taak helemaal uitgevoerd kan worden, getoetst en beoordeeld worden.

Voorbeeld

Een student verpleegkundige moet eerst een voldoende halen voor de vaardigheidstoets ‘sonde inbrengen’ in het praktijklokaal op school, voordat zij een sonde inbrengen mag oefenen bij een cliënt. Pas daarna kan ze meedoen aan de vaardigheidstoets in de praktijk (kwalificatie Verpleegkundige).

Wat beoordeel je in de praktijk bij een kwalificerende beoordeling?

- Je start vanuit het vaststellen welke minimale kennis een student moet hebben en welke vaardigheden voldoende ontwikkeld zijn, speciaal als het gaat om risicovolle handelingen. De minimale kennis wordt op basis van het kwalificatiedossier vastgesteld, in overleg met school en praktijk.
- Je beoordeelt de kerntaak, de werkprocessen en de competenties, zoals je hebt afgesproken met de opleiding (Zie Competentiegerichte toetsen in de praktijk, paragraaf 2.3).

1.5 Hoe beoordeel je?

In competentiegericht onderwijs onderscheiden we twee soorten beoordelingen: de formatieve beoordeling en de summatieve beoordeling.

Wat is een formatieve en summatieve beoordeling? Wat past hierbij? Cijfers, beschrijving, voldoende of onvoldoende?

Een formatieve beoordeling is niet gericht op het nemen van een beslissing, maar op het proces waarin nog bijgestuurd kan wor-

den. Meestal denk je dan aan het bijsturen van het leergedrag van een student, maar je kunt ook denken aan het bijsturen van je eigen gedrag als beoordelaar. Een beoordelaar kan namelijk de neiging hebben om van zichzelf uit te gaan en dus verwachten van de student dat zij zich gedraagt en handelt zoals de beoordelaar dit wenst. Verplaatst de beoordelaar zich in de student, dan zou het wel eens kunnen betekenen dat hij moet uitgaan van de manier van werken van de student, die misschien een hele andere manier heeft gekozen om tot een goed resultaat te komen (zie ook de beoordelaarsfouten in paragraaf 3.5).

Een formatieve beoordeling heeft meer het karakter van feedback en stelt een student in staat om zichzelf te verbeteren en te bekwamen in het vak. Een formatieve toets is *diagnostiserend* bedoeld. De student vraagt zich af: 'Hoever ben ik? Moet ik misschien meer leren? Moet ik anders leren? Leer ik wel het goede? Kan ik in de praktijk wel alle opdrachten uitvoeren?'

Een summatieve beoordeling leidt altijd tot een kwalificerende beslissing. Dat betekent gezakt of geslaagd, voldoende of onvoldoende. Een cijfer lager dan 5,5 is dan onvoldoende. In de beroepspraktijk is een stagebeoordeling en een proeve van bekwaamheid een summatieve beoordeling.

1.6 Wat is het verschil tussen een product- en een procesbeoordeling?

Om het verschil te kunnen aangeven moet je eerst weten wat een product is en wat het proces is.

Het product: de student levert in de loop van de opleiding producten zoals een kennistoets, een beroepsproduct, een proeve van bekwaamheid of een presentatie. Hier hoort een kwalificerende beoordeling bij met een summatief karakter.

Het proces: de student doorloopt vanaf de eerste dag van de opleiding tot en met de laatste dag waarop het diploma wordt uitgereikt een proces om zich professional te mogen noemen. Hier hoort de ontwikkelingsgerichte beoordeling bij met een formatief karakter.

Het verschil met een productbeoordeling is dat het proces gedurende de hele opleidingsperiode beoordeeld wordt zodat een student tijdig kan ingrijpen. Een product kan uitsluitend beoordeeld worden als goed of fout, voldoende of onvoldoende.

Tabel 1.2 maakt inzichtelijk wat bij elkaar hoort:

Tabel 1.2 Proces- en productbeoordeling	
Productbeoordeling	Procesbeoordeling
Kwalificerend	Ontwikkelingsgericht
Summatief	Formatief
Waardering voldoende/onvoldoende	Feedback

Nota bene

Een student kan, volgens het reglement van de opleiding, een product meestal herkansen. Bij een onvoldoende beoordeling kan de student het toetsresultaat gebruiken om te weten waar zij aan moet werken om een voldoende te halen. Zo gebruikt zij een productbeoordeling in haar leerproces.